

A műveltség, folklór és világirodalom mikrokozmosza

Pogány Péter díszes „Ponyvatükre”

„Nem én találtam ki e sok jó tanácsot,
En csak versbe szedtem, hogy megtanuljátok.”

Hogyan jut el a közlendő — akár művészi, akár gyakorlati, akár tudományos — a szerzőjétől, az elindítójától a címzettig, a közönségig? Az irodalom az írótól az olvasóig? — Az irodalomtudománynak nem lényegtelen, az irodalomszociológiának pedig egyik fő kérdése.

Az írott műveket megelőzi a szóbeli közlés. A mesemondó elmondja kalandos vagy tündéres történetét hallgatóinak; a szerelmes legény éneklí dalát párja számára; a fiak közmondásokat hallanak bölcs szüleiktől vagy tanítóiktól. A görög rapszodoszok az urak lakomáin éneklí mondákat, majd eposzaikat; a középkori lovagi eposzokat felolvassák a hölgyek kamerátaiban. Ez utóbbi példában megjelenik egy újabb közvetítő mód: az írás. Annyiban még együtt a régivel, hogy az írást felolvassák a többnyire írástudatlan hallgatóság előtt. A fejlődés aztán tovább ment az írás-olvasás tudományának terjedésével és forradalmian előreugrott a könyvnyomtatással, a sokszorosított, olcsóbb médiummal. A hozzáértők — a tudósok és költők, mondhatjuk: humanisták — mellett kialakult egy egyre szélesebb, nem nagyon művelt, de írni-olvasni tudó, emelkedő réteg, olvasóközönség. És az ő igényeikre felel a nyomda. Megjelenik egy új irodalomközvetítő: a ponyva.

Erről szól összefoglalóan a nagy anyagot fáradtságos munkával feldolgozó, és mégis könnyed stílusban előadó 414 oldalas mű, Pogány Péter: *A magyar ponyva tüköre*. Hadd ismerkedjenek meg közérdekű megállapításaival azok az olvasóink is, akik az 1978 végén könyvpiacra került (nem olcsó) könyvet nem tudnák már megszerezni.

Hangszál — lúdtoll — ólombetű: így foglalja össze az egyik első fejezet az előbb ismertetett utat. Élőbeszédes közvetítés, írásbeliség, nyomtatott művek. Hogy a képzőművészetben, a rajz esetében mennyire párhuzamos utat találunk, azt azzal jelzi szerzőnk, hogy a festett, rajzolt képek mellett a nyomda azonnal létrehozza a nyomdai úton sokszorosított fametszetet, majd réz- és acélmetszetet, végül a fototípia különböző eljárásait is.

Ez a közvetítő szerep meghatározza a ponyva korszakát is. A nyomtatással kezdődik. Jól látja Pogány, hogy a XVI. századi nyomtatásban megjelent színhistóriáink, bibliai történeteink és az újság szerepét betöltő históriás énekeink, de énekeskönyveink is, lényegében a ponyvához tartoznak. És tovább is élnek a következő századokban — a ponyván. De hol lenne a másik határ: a ponyva vége, a ponyva halála? Még eddig sehol. A nagy tömegeknek szánt mai kiadványsorozatok a ponyva folytatói. A Magyar Népművelők Társaságának kiadványsorozata, a 30 filléres Magyar Klasszikusok a negyvenes évek elején, vagy akár a mai Olcsó Könyvtár sok száz kötete is beleillik a ponyva meghatározásába. Most ugyan megjelent egy új kommunikációs eszköz a nyomda után, a televízió, és ez némely területen átveszi a ponyva szerepét. Talán itt kezdődik egy új fejezet, anélkül, hogy a régi, a nyomtatott ponyváé, véget érne.

Persze nem minden nyomtatott mű tartozik (a régi évszázadokban sem) a ponyva fogalma alá. Nem sorolhatók ide a tudományos vagy ilyen igényű írások. Sokáig a nyelvük is latin: nem számítanak szélesebb olvasóközönségnek, csak a tudósokra. De egy prédikációs kötet, egy postilla, „Házi Kincstár”, „Épületes könyv” (Cochem Márton) esetében már merülhet fel kétely: ponyva vagy nem ponyva? Ezek nemcsak a szónokot akarják segíteni munkájában — azt elsősorban a (latin) retorika-könyvek teszik —, hanem olvasmány akarnak lenni általában a hívek számára. Olyanok számára, akik prédikációkat hallgatnak, és most hajlandók ilyet olvasni is. Ismét látjuk: az élőszó hallgatása és az írott betű olvasása milyen közel van egymáshoz!

A latin nyelvű szépirodalom poémái, verseskönyvei is a művelt, humanista olvasónak készülnek. Csak lassan, fokozatosan váltja ezt föl a nemzeti, magyar nyelvű szépirodalom, mely a művelt közönséghez szól. Balassi még tudós-nak vallja magát magyar nyelvű verseire hivatkozva. Nálunk a szétválás csak a XIX. század elején lesz teljessé, véglegessé, Kazinczy-ék nyelvi és stílusreformja után. Véglegessé? Ez még most is kérdéses.

A kezdetlegesebb műveltségű közönség természetesen nem olvas vaskos köteteket. Ekkora szellemi erő kifejtésre aligha képes, és erszénye is nehezen bírná a magas árakat. Ezért belevehetjük a ponyva meghatározásába a kis terjedelmet is. Jellemző a „pagella”: kettőtől mondjuk húszig terjedő oldalszám. Persze kivételek mindig vannak.

A szellemi és anyagi igénytelenséggel együtt jár, hogy az olvasók a szegényebb, a kétkézi dolgozó néposztályhoz tartoznak. A ponyva hozzájuk akar eljutni, az ő igényeikre felelni, azért nem lehet semmiképpen sem drága, sőt nagyon is olcsónak kell lennie. De ebben rejlik a ponyva demokratikus volta is. A Szent István Társulatot Fogarassy Mihály nagyváradi püspök ilyen névvel alapította meg 1848-ban: Jó és olcsó könyvkiadó-társulat.

Megjelenik a ponyva egy újabb tényezője: az írók és olvasók között ott vannak a kiadók: a ponyva létrehozói és terjesztői. Sőt az írók nem is fontosak, legalábbis az olvasó szemszögéből. Ezért is oly sok a névtelen szerzőjű ponyva, az utolsó száz évtől eltekintve. De megjelenik ezzel egy gazdasági vonatkozás is: az üzlet, a kapitalizmus, — amit nem kell okvetlenül elítélni értelemben vennünk. Ha már olcsó a ponyva, akkor érdeke, üzletileg, hogy kelendő legyen, hogy nagy példányszámot lehessen belőle eladni. A példányszám viszonylagosan magas. Latin művekkel nincs módunkban összevetni a példányszámot, de Pogány Péter könyve hoz adatokat az 1730-as évekből a debreceni nyomda ponyváiról: az *Argirus királyfiból* kétezer, a *Tékozló fiúból* ötezer példány jelent meg, és el is kelt. Összehasonlítással: mintegy száz évvel később Vörösmarty előfizetőket gyűjt a *Zalán futásához*, 88 előfizető akad, „aránylag sok”, és 200—250 példányban jelenik meg nemzeti eposzunk. De Petőfinek *A honvéd* című verse a szabadságharc alatt megjelenik röplapokon, tehát ponyván, 25 000 példányban.

A kiadóknak a ponyva jó üzlet, egész sor nyomdász-familia él ebből. (A tudós szerző dióhéjban a hazai nyomda- és kiadóvállalat történettel is meglep bennünket.) Persze az üzleti szempontnak van visszaütője is. Lehetőleg olyat adnak ki, ami jól elkel a vásárokon, ilyen okból mondanak le a kiadó-nyomdák az igényesebb művekről, és ezzel a közízlést és tudást nem emelik, inkább súlylyesztik. Az olcsó, szürke papír, a primitív kiállítás is erre vezethető vissza. Nincsenek selyemvelűbe kötött ponyvatérmekek. De a múlt század közepétől sokszor nagyobb írói tiszteletdíjat tudnak fizetni a ponyva-kiadók, mint a komoly művek kiadói. Nem egy sanyarú sorban levő írónk ezért is fordul a ponyva írása felé. — Az illusztrációk elsősorban a vásárlókedvet vannak hivatva emelni, de néha esztétikai szempontból is szépek. A XVIII. század végén megjelent füzetkéek nonfiguratív díszítései között nem egy szépet találunk, és mint szerzőnk megállapítja: mivel a dúcokat sokáig használják, sokszor túllépik a díszek igazi stíluskorszakukat is.

A nyomtatás idejének elhallgatása is sokszor üzleti szempontból történik: „Ebben az esztendőben” áll a könyv alján, tehát nem régi, új műről van szó. De az év jelölésének, még inkább a nyomda helyének elhallgatásába, illetőleg hamis adatának megadásába, — néha játékos módon — beleszólt egy másik, félig üzleti, félig politikai szempont is: a cenzúra kijátszása. A tridentí zsinát által felállított egyházi cenzúrával nem volt baja a magyar ponyvának — tudunk szerint a külföldinek sem —, annál több az állami, politikai cenzúrával, 1726 óta.

A ponyva vásári árulása, forgalomba hozása ismert tény. Innen a neve is: a vásáron a földre kiterített ponyván heverték a fametszetes címlapú füzetek. Ezek sokszor visszajutottak az előszóbeli közléshez: felolvasták otthon a ponyvákat, sőt egyes műfajok kimondottan szóbeli továbbadást céloznak: énekes füzetkéek, vőfélymondókák, halotti búcsúztatók stb. A hírverésre, reklámra vonatkozóan is tudunk érdekes példákat, Baróti Szabó Dávid *Sokadalom* című dísz-

tichonjai, vagy Arany János: *A lacikonyha* című „vásári kép”-e 1850-ből. Érdekes azonban, hogy a nem ponyva művek is kapcsolódnak a ponyva árulási helyéhez, idejéhez: a pesti vásárhoz például. A *Zalán futása* a pesti Medárd-napi vásárra jelenik meg, illetőleg arra hirdetik. Petőfi *Nemzeti dala* is összefügg az 1848-as József-napi vásárral. Ilyenkor sok magyar jött össze a különben még nagyjából német nyelvű Pestre, és azok között akarta a költő elszavalni gyűjtő költeményét, párizsi példa után, szabad ég alatt rendezett banketten.

Az ilyen módon: irodalomközvetítőnek felfogott ponyva nem különül el teljesen az írott művek más fajaitól. A szomszédos tartományokkal állandó adak-veszek viszonyban van, ha nem tudatosan, akkor ozmózisszerűen szivárog át az egyik szomszédos tartomány anyag a ponyvába és viszont.

Az élőlőszóval terjesztett népköltészetnek szinte egyenes folytatója. Sokszor jelennek meg ponyván népmesék, közmondások, tréfabeszédek, igazi népdalok és más folklór termékek. Szerzőknek egy másik könyve foglalkozik ezzel, egy részlet kidolgozásával illusztrálva: Pogány Péter: *Folklór és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán*; Vásári ponyvairatok (Bp. 1959.). Itt nem egy példát hoz arra is, hogy ponyvatermékből lett népmese vagy népdal. A folklór és ponyva kapcsolata koránt sincs még kimerítve, de máris szép eredményeket hozott itt a kutatás.

Sem mennyiségben, sem jelentőségben nem kisebb a ponyva és a szépirodalom kapcsolata. *Horváth János* máig is alapvető — a közelmúltban újra megjelentetett — egyik remek könyve, *Az irodalmi népiesség* (1927), a népköltészet és szépirodalom szintén közvetlenebb kapcsolatát tételezte fel. Ma már finomabb a képünk: tudjuk, hogy nagyon sok esetben a ponyva volt a közvetítő a kettő között. A ponyva és a nemzeti nyelvű szépirodalom, költészet nem is nagyon vált szét egészen *Kazinczy*-ék ízlésreformjáig, mint már jeleztük. Amit *Pálóczi Horváth Ádám*, *Gvadányi* és mások írtak, az ponyva is meg szépirodalom is. Szerzőknek az irodalomtörténet számára is jelentős megállapítása, sok fölfedezés sorából az is; hogy *Pálóczi Horváth*nak kell tulajdonítanunk a *Legénypiac — leányvásár* című 16 oldalas, életvidám, remek ritmikájú ponyvát, melyet faksimile betétként is közkinccsé tesz *A magyar ponyva tüköre*.

Íróink, költőink — a felvilágosodástól a huszadik századig — jórésztben a ponyván nőttek fel, ismerték ezt az irodalmat. Még a kényes ízlésű *Kölcsey* is így ír a *Nemzeti Hagyományokban*: „Úgy vélem, hogy a való (= valódi) nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni... — és példákra hivatkozik, melyeket a ponyva terjesztett — ...Lengyel László jó királyunk, Thököly, Rákóczi, Bercsényi, Bóné nevek zengedeznek felénk...”. A romantika: az *Aurora* és *Kisfaludy Károly* már programszerűen vállalja irodalmi továbbadását, megnevesítését annak az anyagnak, melyet a ponyva hozott el számukra. Alig van magyar író, akinek nevével ne találkoznánk azokon a lapokon, ahol a szépirodalom és ponyva viszonyáról tárgyal szerzőnk: *Bessenyei György*től *Illyés Gyuláig* (259—292. l. de másutt is).

Ismét adak-veszek viszony alakul ki. A ponyva hat az írókra, témát, indítást merítenek belőle, de vagy kimondottan maguk is a ponyva számára is írnak, vagy művük ettől függetlenül kerül ponyvára. *Petőfi* nemcsak motívumot, témát kapott a *Fortunatusból*, vagy például *Zöld Marci betyárfüzetéből*, de arra is büszke, hogy már keletkezésük után hamarosan a nép énekli dalait és *János vitézét* nemcsak népi mintára naív hangon írta, hanem abból népmese lett, a ponyva közvetítésével. Ismerjük *Garay János* esetét az „obsitossal”: amikor megkérdezte évek múltán újra az öreg katonát: tud-e még hasonló mesét elmondani, az nyugodt lélekkel elmondta a *János vitéz*t, mintha vele történt volna az is. A szabadságharc körül felvirágozik a nemzeti-népies ponyvairodalom. *Sárosy Gyula* versének még címében is benne van: *Ponyvára került arany trombita*. *Mikszáth* korai novelláival a könyv megjelenésével egyidőben foglalkozott *Rónay György* tanulmánya (Új Írás, 1978/11): ő is ponyva-történetekkel kezdte.

Vajda János is írt a *János vitéz* modorában a nép számára verses meséket: *Abel és Aranka* 1883, *Törzsök Jankó* vagy a három erős ember 1886. A népet tanító, didaktikus verse pedig: *A jó egészség és a hosszú élet titka*. Arany tanácsok és szabályok a testi-lelki erő és egészség fönntartásához 1886.

Ebben az évtizedben jelennek meg a kezdő, anyagi nehézségekkel küzdő *Gárdonyi Géza* álneves ponyvái: *dr. Yang*, a török szultán nyugalmazott házi orvosa: *A szerelem titkai*, — *A szépség titkai*, — *A családi élet titkai* és hasonló címűek. Mindezeket 1888-ban és a rákövetkező években írta. *Mummery Róbert* álneven adta ki a következő ponyváját: *A legfeketebb Afrikában*. A világjáró angol — és mint *dr. William Blake* keletindiai orvos: *Hogyan élhetünk száz évet?* Az angol álnevek divatját, úgy látszik, *Gárdonyi* kezdte, s így jutottunk el *P. Howard* = *Rejtő Jenő*ig.

Ennyi példa talán elég is. Bár nehéz attól a feltevéstől szabadulni, hogy ilyes *Gyula Hősökről beszélék* című elbeszélő költeménye ne lenne valami mélyebb rokonságban a ponyvával. Még a rejtett szerzői név jelzése is: i. g. a cenzúráról való rejtezés okából, megegyezik a ponyvakiadások eljárásával.

Mégis emeljük ki *Arany Jánost*, mint a ponyva és szépirodalom kapcsolatának és viszonyának beszédes példáját.

Abból az írástudó paraszti rétegből származott, melynek adott olvasmánya a vásári ponyva volt. Önéletrajzi levelében ilyeneket ír: „...hatodik esztendő s kóromban ...már nemcsak tökéletesen olvastam, hanem némi olvasottsággal is bírtam, természetesen olyan könyvekben, melyek kezem ügyébe kerültek, s melyekhez inkább vonzódtam: mint bibliai történetek, énekek, a ponyvairodalom termékei. ...minden könyvet, ami kezem ügyébe került, mohó vággyal emésztettem föl. *Gvadányi*, a *Hármas história* (*Halleré*), *Erbia* s több efféle dolgok. *Décsi Osmanografiája*, *Fortunatus* s mit tudom én miféle apróság, a ponyvairodalom egész özönével, együtt...”. Ebből csak *Décsi Sámuel Osmanográfiája* számít úgy-ahogy tudományos munkának, a többi ponyva: „apróság”, azaz pagella is lehet. *Bolond Istók* is, alteregója, debreceni diákként mindent elolvas, mindent, „amit nyomtatnak ez esztendőben” (*Bolond Istók* II. 35). — *Ponyváról veszi a Toldi meséjét, Ilosvai Selymes Pétertől. Az ünneprontók és a Képmutató* című balladáit is ponyvatörténetek. Az utóbbinak formája is hangsúlyozza ezt. Különösen a farsang farka után is mulatozni merészülő párok bűnhődésének XVIII. századi ponyvai cseh—német forráselözményét is feltárja szerzőnk (még sikerült műfordításban is) *Karsai Géza* bencés rendtársa egyik művéből kiindulva.

A *Képmutatókban* megjelenik a ponyva egy újabb hatása *Aranyra*: a tartalmi átvétel mellett a formai. Ennek legszebb, de nem egyetlen példája *Az elvezett alkotmány* *Arany* által tervezett címlapja. *Pogány* idézi az eredeti történelmében. A *nagyidai cigányok* is a ponyvák cigányszatiráinak hatását mutatja, még az *Arany* által rajzolt képek is a kézírata margóján.

Van aztán *Arany* költészetének egy széles rétege, mely kimondottan a nép számára készült és ponyva formájában is jelent volna meg a költő eredeti terve szerint. Így a *Toldi* és harmadik részéből: a *Toldi estéje*, később a *Toldi szerelméből*. Hazafias dalainak egy része a szabadságharc alatt (*Rásút az esthajnal, Mit csinálunk? Nyalka huszár*, stb.) olcsó nyomdatermékként látott napvilágot. *A Nép Barátját* is olyan újságnak képzelte, mely szinte nemes ponyvaként emelne a parasztságot a politikai érettség felé. De a szabadságharc utáni epikájában is fontos rész a népnek szánt, sokszor kalendáriumokban megjelent, tanító célzatú versei: *Jóka öröge*, *A bajusz*, *A fülemile*, *Az első lopás*. *A hamis tanú* már a nagy balladához vezet át, de ez is a népet tanítja, oktatja. Ez folytatódik az *Agnés asszonyban* is. *Losonczy István* 1948-ban: „népies krónika”, *Hatvani* is (1855): „Népmonda után”, de inkább ponyva után. És még folytathatnánk a felsorolást.

Van egy negyedik kapcsolata is a ponyvával *Nagyszalonta* szülőttének, s ez már kevésbé dicsőséges: az, amikor elbeszélő versei rossz és rosszabb átírásokban kerülnek később ponyvára. *Tatár Péter*, *Molnár Lajos* és *Böngérfi János* a *Toldit* is átírják. A recenzens saját tapasztalatára hivatkozhat: *A Duna—Tisza köz*i tanyai emberek nagyon jól megértik és élvezik a teljes, hamisítatlan *Toldit* is, az egészet.

Szinte még folyékonyabb a határ a mestergerendán őrzött ponyva és a szegre függesztett kalendárium-irodalom között. Hiszen lényegében ez is ponyvatermék volt: ugyanazok a kiadók ugyanolyan módon árulták. Legfeljebb itt némely

népnevelő írónk nagyobb hatásra tett szert. A népnevelésben és a nép szóra-koztatásában egyaránt. A kalendárium egyszerre volt közérdekű, tanító és me-sélő is. Áll ez például Czuczor Gergely *Komáromi Kalendáriumára*, de Nyulassy Antal bencés tanár *Mezei Kalendáriumára* is. Ha van a múlt század első felében a bencés íróknak valami általános jellemzője, úgy a népnevelő szándék az. *Ko-vács Márk* plébános énekeskönyve és egyéb írásai is ide tartoznak, több, ke-vésbé jelentős szerzővel együtt. Ezek a szorgos, ügyes és néha okos kalendá-riumbeli emberek — van belőlük egy tucat jelentős is, — megérdemelnének egy alapos kutatást és monográfiát is.

Szerzőnk foglalkozik a ponyva és a kéziratos irodalom viszonyával is. Em-lítsük példának a kéziratos énekeskönyveket vagy később a kollégiumi kéziratos gyűjteményeket. Olyanokat, mint a *Dávidné soltárai* vagy a Jókai által nemzeti dicsfénybe vont *Csitvári krónika*. Igaza van a szerzőnek abban is, hogy a kéz-iratos gyűjteményt jobban megbecsülték, ha kellett rejtgettek is. Az olcsó pony-vát széjjelolvasták — azért maradt olyan kevés ránk — hajsütővas próbájaként elégettek. A kéziratos könyvekben van változtatás, egyéni ízlés és tudás, saját bir-toklás. A régi morális az ilyet pretium affectionis-nak nevezte: olyan érték, mel-yet egy bizonyos személyes jelleg ad a tárgynak.

A ponyva egyik német neve: *Fliegende Blätter* felhívja a figyelmet arra, hogy a ponyva, a magyar is, kapcsolatban állt a múlt század második felében felvirágzó élclapirodalommal is. A *Borsszem Jankó* — egy ponyvahős neve — és hasonlóak már címükkel is jelzik ezt. Az élclapok képei is sokszor kapoco-latot mutatnak a ponyva illusztrációihoz, egészen *Mühlbeck Károlyig*, a karika-turistaig. Erős aktualitásuk is rokonítja a kettőt, bár az élclapokat kevésbé ol-vasva a ponyva eredeti közönsége. De hát Jókai *A magyar nép humora az életből elvesse* című anekdotagyűjteménye is népi eredetű anyagot hoz nagy részben (a színészanekdoták például nem tartoznak ehhez a népi ponyva vonulathoz), a műveltebb olvasóréteg számára.

Többször felvillan a ponyva érintkezése az iskolai és népi színjátszással, a képzőművészettel, a zenével. Van még pár ilyen „gyakorlati műfaj”, mely érint-kezik a ponyvával. Gondoljunk ilyenekre: színészek jutalomjátékát, búcsújáté-kát ajánló kis pagellák, kéményseprő-köszöntők újévre, kis politikai röpiratok, korteskedő írások, falragaszok. Ezek is rokon jelenségek. Persze valahol határt kell szabni, és ezek nem „ponyván”, vásárban jelentek meg. Más kutatások tár-gyai lehetnének. Viszont a vallási ponyva nagyon is ide tartozna. Megint szé-les téma: a vaskos imakönyvektől a pár lapos egyházi énekekig, a cérnával „egybegyűjtött” búcsús iratkák, vallási népszerűsítő kiadványok, szentek élete és legendái. Reméljük, hogy ezek közismertebbek lévén csak ökonómiából tár-gyaltatnak kissé szűkösén, vagy inkább mert a szerző teológusi tartózkodással viseltetik e — valljuk meg — felhígítások iránt. Alapos feldolgozásukat azon-ban szeretnénk egyszer olvasni *Bálint Sándortól*, *Erdélyi Zsuzsannától* vagy a szintén bencés *Tibold Attilától*.

Ezek után rátérhetnénk a ponyva országának belső tartományaira: a témák-ra és műfajokra. Nagyon sok van, be kell érünk a felsorolással: széphistóriák, mesék (többféle), mondák, hírversek, betyárhistóriák. Ezek lennének az epika főbb formái. — A lírában találunk katonanépeket, szerelmes verseket, lakodal-mas énekeket, farsangi versezeteket, stb. A nép bölcsességét a példabeszédek, közmondások, találós mesék, paródiák és hasonlóak képviselik. Az álmoskönyvek, szerencsekönyvek, kártyavetők, lottótanácsadók, asztrológiai kis kiadványok ismét különálló csoportot képeznek a földi javakra sandító, félig játékos, félig komoly kikapcsolódását. És végül az ismeretterjesztő, népművelő ponyvák.

Ennek a „ponyva-országnak” persze történelme is van, könnyen össze lehet-ne állítani főbb vonásait épp e könyv alapján. Csak ennyit belőle: bár épp a fölvilágosodás eszméje alapján tilalmazzák a babonás és megtévesztő ponyva-irodalmat, később mégis ez lesz a nép felvilágosításának és oktatásának egyik eszköze. A politikai történelemhez is sok szál fűzi: a szabadságharc idején és utána megerősödik a ponyva-termelés: a nép felé fordulás, a demokratizmus jele. A század második felében a ponyva is fenntartja a szabadságharc eszméit: Kos-uth- és Petőfi-kultusz hordozójává is válik. Ugyanekkor erős a magyarság múlt-

jával, ősiségével, történelmének mondáival foglalkozó ponyvairodalom is. Ennek egyik megnyilatkozása a ponyva-fejedelem: *Bucsanszky* lépcsőházának festmény-sorozata is: a nemzeti királyok, fejedelmek, aradi vértanúk portrécsarnoka (Szentkirályi utca 30.), amelyet a szerző ügybuzgalma mentett meg utolsó pillanában az elpusztulástól a műemléki főhatóságnál. 1890 körül megjelenik a munkás-kérdés is ezúttal a trafikos ponyvában: a *Bartalis Imre* által kiadott *Csizmadia búcsúztató* végső lapja: egy csontváz képe és felhívás a magyar munkásokhoz: „Ez maradt meg egy munkásból, aki egyetbe nem tartozott, pártújságot nem olvasott...” egyszóval olyan, mint egy „sztrájkbontó”. Ide tartozik a *Lampel* és *Wodianer* kiadónál megjelent *Munkás Füzetek* sorozat is, benne *Déri (Leidenfrost) Gyula*: Az első sztrájk című elbeszélése 1901-ből.

Ennek a birodalomnak írja meg élvezetes stílusban *Pogány Péter* az útikönyvét. Közben az előtte járókat is kegyelettel számba veszi. A szerző fő mondanivalójának az látszik — a roppant nagy anyag bemutatása mellett —, hogy megszüntesse a ponyva erkölcsi és esztétikai elítélését. „Közkincs, közpréda” — mondja a mű két főrészének a címe, és sokkal többet tud mondani a kincsről, mint a vele visszaélő prédálásról. Igaza van. Az erkölcsi és esztétikai elítélés nagyban függ a kortól, a nézőponttól. *Kazinczy*-ék szépérzéke megvetette a ponyvát, de az ő nézőpontjuk egy bizonyos szellemi arisztokratizmust is jelentett. Nemcsak szellemi, valóságosat is, hiszen éppen azért éri támadás őt és körét később *Bajza* részéről. A nyelvújítás nyelvén és stílusában valóban nem nagyon íródott ponyva paraszti meg iparos vásárlóknak. De ez nem jelentheti azt, hogy ne lett volna a ponyvában is esztétikai érték, — demokratikus érték. *Arany*-ék már ezt érzik, és nem szégyellik a ponyvával való kapcsolataikat. Ha nem valami „fennkölt” finomkodással nézzük a ponyvát, sok értéket találhatunk benne. Hogy van itt silányság is? Van. De olyasmi a szorosan vett szépirodalomban is bőséggel található.

Hasonló a vád az erkölcsi elítélés terén is. A sokszor ki sem mondott vád: a nem erkölcs elleni sértés, a testi dolgok bemutatása. Az ilyet azonban *Gvadányi, Páloczi Horváth Adám* vagy *Csokonai* még nem érzett erkölcstelennek a saját költészetében sem. Nem is több annál, mint ami természetes. Aki ismeri egy kissé a lány- és legényesüfolókat, a vőfélymondókákat, eredeti népmeséinket, az nem fog ezen botránkozni.

És végül, hogy a ponyva babonás, népbutító lett volna? Néha igen. De aránylag itt is több a felvilágosító, tanító, oktató, valamiképpen az igazságot szolgáló írás.

Impozáns munka. A nagy anyag, az erudíció, az élvezetes stílus: mind kiemelkedővé teszik. Talán egy évtized bűvárlódását is magába sűríti. Az eredetinek bizonyuló gondolatéptímenyen vagy a régen várt tipológiai rendszerezésen belül a műben elszórt sok néprajzi és filológiai felfedezés további tanulmányok csíráinak sorát rejti magában. Meg lehetett volna írni ezt a könyvet száraz értekező prózában is, de az sem adna többet, és olvasása kevésbé lenne érdekes. A szaktudós úgy is megtalálja benne, — a népmutatók segítségével is — amit keres. Katolikus mű, a szónak abban az értelmében is, hogy a humánus egyetemességére való igénye, az évszázadok minden kalandozásán is átsugárzó „örök emberi” folyvást átsugárzik ennek az opusnak lapjain.

A könyv külseje, kiállítása is olyan, hogy öröm kézbe venni. A Magyar Helikon *Magyar Tipográfia* sorozatában jelent meg, a kötéstervezés és tipográfia a *Gutenberg-díjas Szántó Tibor* műve. A kötet szerkesztője *Katona Tamás, Murányi Zsuzsa* pedig a műszaki szerkesztő. Majdnem kétszáz képet illeszt a szövegek mellé, a ponyvatermekből, éles, szép, tiszta reprodukciókban, és többnyire csak olyanokat, melyek először itt jelennek meg. (Az Irodalmi Lexikon és Könyvszemle reprodukcióira csak utalások mutatnak, a tízezer közül kiválogatott legjellemzőbbek.)

Szellemes a könyv hátsó borítólapján a könyv árát ponyvaverssel megokoló-eltitkoló versike: „Őcsém, Húgom, Bátyám, ne nézd hátul az árát...” (Igazi szövegét a 347. lapon találjuk.) És megható és igaz a bevezető mottó: „A nyomdák íveket fűznek össze — az ívek szíveket és társadalmakat”.